

Mătăsaru proti Moldavsku, rozsudek ze dne 15. 1. 2019 - K adekvátnosti trestního postihu pachatele, který realizuje právo na svobodu projevu použitím obscénních a vulgárních předmětů

Stěžovatel: Mătăsaru

Žalovaný stát: Moldavsko

Číslo stížnosti: 69714/16 a 71685/16

Datum: 15.01.2019

Článek Úmluvy: čl. 10

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: hrubě nepřiměřený trest, sankce, Svoboda projevu/Sdělovací prostředky, výtržnictví, zásada subsidiarity trestní represe

Český právní řád: čl. 17 Listiny základních práv a svobod
§ 12 odst. 2, § 358 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Významnost: 3

K adekvátnosti trestního postihu pachatele, který realizuje právo na svobodu projevu použitím obscénních a vulgárních předmětů

Autorský komentář:

V předkládaném rozhodnutí ESLP znovu zdůraznil význam svobody projevu v demokratické společnosti ve smyslu čl. 10 odst. 1 Úmluvy, a to zásadně i v případech, jde-li o šokující, či dokonce urážlivá vyjádření představující formu sdělení politického názoru či vyjádření politického protestu. Svobodné vyjádření názorů se může uskutečnit též prostřednictvím uměleckého díla nebo jednáním (například vystavením uměleckého díla, byť obscénní povahy, jak tomu bylo v posuzovaném případě), popřípadě i kombinací slovního vyjádření a jednání. V tomto směru ESLP navázal na svou předchozí judikaturu k výkladu čl. 10 Úmluvy – srov. Alekhina proti Rusku (č. 38004/12) v mediálně známé věci vystoupení punkové kapely Pussy Riot v moskevském chrámu.

Meze takto pojímané svobody projevu vyplývají z čl. 10 odst. 2 Úmluvy, podle něhož ji lze omezit, včetně stanovení sankcí, a to za současného splnění dvou předpokladů: 1) na základě zákona, a 2) musí jít o omezení nezbytné v demokratické společnosti a sledující některý z legitimních cílů (například zájem na ochraně pořádku, morálky nebo na ochraně pověsti nebo práv jiných osob).

V posuzované věci ESLP vzal v úvahu možnost kvalifikace vystavení obscénních soch a vulgárních předmětů podle vnitrostátního (moldavského) práva jako aktu výtržnictví. Moldavským soudům však v této souvislosti vytkl, že nijak nevysvětlily nutnost aplikace příslušného ustanovení trestního zákona a vůbec se nezabývaly tím, zda nebylo namístě věc posoudit podle zákona o přestupcích. Pokud soudy za této situace stěžovateli uložily trestněprávní sankci (navíc trest odnětí svobody, byť podmíněný), jde o zcela nepřiměřenou sankci. Na základě toho pak ESLP učinil závěr o porušení práva stěžovatele na svobodu projevu zaručenou v čl. 10 Úmluvy, neboť vnitrostátní (moldavské) soudy překročily rámec toho, co lze pokládat za nezbytné omezení svobody projevu podle čl. 10 odst. 2 Úmluvy.

Z pohledu vnitrostátního práva se pro případ posuzování předmětné věci nabízí zejména možnost aplikace § 358 odst. 1 tr. zákoníku o přečinu výtržnictví. Podle tohoto ustanovení: „Kdo se dopustí veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném hrubé neslušnosti nebo..., bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.“

Ve shodě se závěry ESLP je však třeba velice pečlivě zvážit, zda v podobných případech, s ohledem na jejich konkrétní okolnosti a význam dotčených zájmů, je odůvodněno omezení práva na svobodu projevu, tedy zda je to „nezbytné“ ve smyslu čl. 10 odst. 2 Úmluvy a zda je tak nutné uplatnit trestní represí. V kladném případě pak soud musí zvážit přiměřenost ukládané trestní sankce i z toho hlediska, zda nebude odrazovat nejen dotčenou osobu, ale také jiné osoby, od výkonu práva na svobodu projevu.

Při řešení trestní odpovědnosti nelze pominout ustanovení § 12 odst. 2 tr. zákoníku (zásada subsidiarity trestní represe), podle něhož: „Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“ K problematice výkladu zásady subsidiarity trestní represe srov. stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu uveřejněné pod č. 26/2013 Sb. rozh. tr.

Pro případy vyvození odpovědnosti podle „jiného právního předpisu“ lze poukázat na zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů, a na ustanovení o přestupcích proti veřejnému pořádku podle § 5 zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatel se účastnil řady protestů proti údajným korupčním činům a zneužívání ze strany policistů, státních zástupců a soudců. Sám byl obětí policejního zneužívání, špatného zacházení a nečinnosti státních zástupců (viz Mătăsaru a Savițchi proti Moldavsku, č. 38281/08, rozsudek ze dne 2. 11. 2010). Každoročně během profesní dovolené státních zástupců nebo policie organizuje protesty, jež zahrnují živá zvířata, toalety, karikatury a masky.

Dne 29. 1. 2013, kdy je v Moldavsku profesní svátek státních zástupců, stěžovatel sám demonstroval před úřadem generálního prokurátora. Cílem protestu bylo podle něj upozornit veřejnost na korupci a kontrolu, kterou vykonávají politici nad úřadem generálního prokurátora. V 10 hodin zahájil svůj protest instalací dvou velkých dřevěných plastik na schodech úřadu generálního prokurátora. První socha představovala vztyčený penis s obrazem tváře vysoce postaveného politika připojený k jeho hlavě. Socha měla bílý límeček, kravatu a měřila dva metry. Druhá socha představovala velkou vagínu s obrázky několika vysoce postavených státních zástupců mezi stydkými pysky. Stěžovatel také nafoukl balóny napodobující mužské genitálie a připojil je k okolním stromům.

Demonstrace byla od počátku pozorována několika policisty, přičemž početný zástup novinářů žádal stěžovatele o rozhovor. V 11 hodin se přiblížila policejní dodávka, sochy byly příslušníky policie

odstraněny a stěžovatel byl vzat na policejní stanici.

Následně byl obviněn z trestného činu výtržnictví. Vyšetřování vedlo oddělení generální prokuratury, jejíž symbol byl připojen na sochu vagíny.

Dne 2. března 2015 okresní soud v Râcacani uznal stěžovatele vinného a odsoudil ho k trestu odnětí svobody v trvání 2 let, jehož výkon mu byl podmíněně odložen na zkušební dobu v trvání 3 let. Soud při rozhodování o trestu vzal v úvahu skutečnost, že stěžovatel byl dříve sankcionován za podobné činy pokutami, přičemž tyto sankce se ukázaly jako neúčinné. Soud měl za to, že jednání stěžovatele bylo nemorální, protože vystavil obscénní sochy na veřejném místě, kde je mohl vidět kdokoliv, včetně dětí. Soud založil své závěry na podkladě několika svědků obžaloby, kteří uvedli, že nemají rádi sochy vystavované stěžovatelem a považují je za neslušné a obscénní. Také uvedl, že přirovnání veřejných činitelů ke genitáliím přesahovalo přijatelnou hranici kritiky v demokratické společnosti, a proto nebylo jednáním chráněným podle čl. 10 Úmluvy. Navíc obvinění, která stěžovatel při protestu proti dotčeným úředníkům prezentoval, postrádala skutkový základ a byla v rozporu se zásadou presumpce nevinny.

Stěžovatel podal proti tomuto rozhodnutí odvolání, které založil na porušení jeho práv garantovaných čl. 10 a 11 Úmluvy. Dne 2. 11. 2015 odvolací soud v Chisinău odvolání zamítl.

Stěžovatel podal k Nejvyššímu soudu dovolání, ve kterém zopakoval své stanovisko, že jeho odsouzení bylo v rozporu s ustanoveními Úmluvy, a uvedl, že sochy představovaly formu uměleckého vyjádření, které by mělo být chráněno podle čl. 10 Úmluvy. Zopakoval, že jeho protest byl proti korupci v úřadě generálního prokurátora a mezi vysoce postavenými politiky, což je fenomén, který byl všeobecně známý a nepotřeboval být prokázán. Také argumentoval, že jím vystavené sochy nemohly být považovány za obscénní. V každém případě, v době jeho protestu, byly děti ve školách a mateřských školách. Skutečnost, že některým svědkům obžaloby se nelíbilo, co viděli, nepostačuje k založení jeho trestní odpovědnosti. Stěžovatel připustil, že forma jím zvoleného protestu byla překvapující, nicméně tento způsob protestu považoval za jediný možný způsob, jak upoutat pozornost společnosti, která je tímto tématem přesycena. Závěrem stěžovatel konstatoval, že sankce, která mu byla uložena, byla nepřiměřeně přísná a že na něj měla odrazující účinek. Poukázal na skutečnost, že soud prvního stupně připustil, že jeho cílem bylo odradit stěžovatele od budoucích protestů. Podle stěžovatele je podmíněným trestem ve skutečnosti nucen zdržet se organizování dalších protestů po dobu tří let pod hrozbou uvěznění. Dne 20. 4. 2016 Nejvyšší soud dovolání stěžovatele zamítl.

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

1. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 10 ÚMLUVY
2. Stěžovatel namítal, že jeho odsouzení za protest ze dne 29. ledna 2013 představuje porušení jeho práva na svobodu projevu zaručeného čl. 10 Úmluvy a jeho právo na pokojné shromažďování zaručené čl. 11 Úmluvy. Soud má za to, že stížnost by měla být zkoumána pouze z hlediska čl. 10 Úmluvy, který zní takto:

„1. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice. Tento článek nebrání státům, aby vyžadovaly udělování povolení rozhlasovým, televizním nebo filmovým společnostem.

2. Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti a odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné

bezpečnosti, ochrany pořádku a předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.“

3. K přijatelnosti
4. Soud stížnost neshledal zjevně neopodstatněnou ve smyslu čl. 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy, přičemž ze žádných dalších důvodů nebyla nepřijatelná, a proto ji prohlásil za přijatelnou.
5. K věci samé
6. Posouzení soudu
7. Soud opakuje, že svoboda projevu, jak je chráněna v čl. 10 odst. 1 Úmluvy, představuje jeden z esenciálních předpokladů demokratické společnosti, která je skutečně jednou ze základních podmínek jejího pokroku a seberealizace jednotlivce. Kromě výjimek v odstavci 2 je svoboda projevu aplikovatelná nejen na „informace“ nebo „myšlenky“, které jsou příznivě přijaty nebo považovány za neškodné, případně lhostejné, ale také na ty, které urážejí, šokují nebo narušují stát nebo jakoukoli část populace. Takovými jsou požadavky tohoto pluralismu, tolerance a všestrannosti, bez nichž není „demokratické společnosti“.
8. Soud rovněž rozhodl, že názory, kromě toho, že je lze vyjádřit prostřednictvím uměleckého díla, mohou být vyjádřeny také prostřednictvím jednání. Například veřejná výstava několika kusů špinavého prádla na krátkou dobu u parlamentu, která měla představovat „špinavé prádlo národa“, představovala formu politického vyjádření (viz Tatár a Fáber proti Maďarsku, č. 26005/08 a 26160/08, § 36, 12. 6. 2012). Stejně tak bylo konstatováno, že lití barvy na sochy Atatürka bylo expresivním aktem, který byl v té době protestem proti politickému režimu (viz Murat Vural proti Turecku, č. 9540/07, § 54–56, 21. 10. 2014). Oddělení stuhy od věnce, který položil prezident Ukrajiny u pomníku slavného ukrajinského básníka na den nezávislosti, soud také považoval za formu politického vyjádření (viz Shvydka proti Ukrajině, č. 17888/12, § 37–38, 30. 10. 2014).
9. Ve věci Maria Alekhina a další proti Rusku (č. 38004/12, 17. 7. 2018) Soud přezkoumal jednání punkové kapely Pussy Riot, která se pokusila zahrát píseň z oltáře Katedrály Krista Spasitele v Moskvě proti Vladimirovi Putinovi a v reakci na probíhající politický proces. Jejich jednání, které prezentovali jako „představení“, bylo shledáno jako kombinace jednání a slovního vyjádření představující formu uměleckého a politického projevu a byly jako takové chráněny.
10. V projednávaném případě vnitrostátní soudy odsoudily stěžovatele za jeho protest před úřadem generálního prokurátora dne 29. 1. 2013. Předmětné odsouzení zasahovalo do práva stěžovatele na svobodu projevu, na čemž se strany shodly. Takovýto zásah zakládá porušení čl. 10 Úmluvy, pokud nebyl „předepsán zákonem“, nesledoval jeden nebo více legitimních cílů podle odst. 2 a nebyl „nezbytný v demokratické společnosti“ pro dosažení těchto cílů.
11. Pokud se jedná o otázku, zda dotčený zásah byl ze zákona oprávněn, stěžovatel souhlasil, že k tomuto existuje právní základ, a sice čl. 287 trestního zákoníku, avšak tento není s ohledem na specifické okolnosti jeho případu použitelný. Je přesvědčen, že jeho případ má být přezkoumán podle ustanovení čl. 354 zákona o přestupcích. Soud vzal v potaz zjištění vnitrostátních soudů, že sochy vystavené stěžovatelem na veřejnosti jsou obscénní a také jejich klasifikaci jako aktu výtržnictví podle moldavského práva. Vnitrostátní soudy však dostatečně nevysvětlily, proč se rozhodly pro trestní sankci stanovenou v čl. 287 trestního zákona, a nikoli pro sankci stanovenou v čl. 354 zákona o přestupcích. S ohledem na níže uvedené závěry Soud považuje za nadbytečné rozhodovat, zda zásah do práva stěžovatele na svobodu projevu byl předepsán zákonem. Soud je ochoten akceptovat, že dotčený zásah sledoval legitimní cíl ochránit dobrou pověst jiných osob.
12. Test, zda se jednalo o zásah, který byl „nezbytný v demokratické společnosti“, vyžaduje určení, zda odpovídal „naléhavé sociální potřebě“, zda byl přiměřený sledovanému legitimnímu cíli a zda důvody, kterými tento zásah vnitrostátní orgány odůvodnily, jsou relevantní a dostatečné. Při posouzení, zda taková „potřeba“ existuje a jaká opatření by měla být přijata k jejímu řešení, je vnitrostátním orgánům ponechána určitá míra volnosti. Tato pravomoc však není

neomezená, ale jde ruku v ruce s evropským dohledem Soudu, jehož úkolem je vydat konečné rozhodnutí o tom, zda je omezení slučitelné se svobodou projevu zaručenou čl. 10 Úmluvy (k podrobnější analýze příslušných zásad viz Gündüz proti Turecku, č. 35071/97, § 38, EÚLP 2003 XI; Murphy proti Irsku, č. 44179/98, § 65–69, EÚLP 2003 IX; případně Aydin Tatlav proti Turecku, č. 50692/99, § 22–27, 2. 5. 2006; a Giniewski proti Francii, č. 64016/00, § 43–54 , ECHR 2006 I).

13. Soud poznamenává, že stěžovatel byl shledán vinným z výtržnictví na základě toho, že během svého protestu před úřadem generálního prokurátora odhalil na veřejnosti sochy obscénní povahy a protože k nim připojil obrazy politika a několika státních zástupců, čímž je urážel a porušil jejich právo na důstojnost.
14. Soud především konstatuje, že vnitrostátní soudy shledaly čl. 10 Úmluvy neaplikovatelným na jednání stěžovatele, s čímž Soud nemůže souhlasit. Rovněž poznamenává, že soudy neprovedly řádné zhodnocení odlišných zájmů zainteresovaných osob a uložily stěžovateli zcela nepřiměřenou sankci ve formě podmíněného trestu odnětí svobody. Podle názoru Soudu okolnosti projednávaného případu nezakládají žádný důvod pro uložení trestu odnětí svobody. Takováto sankce měla již ze své povahy nejen negativní dopady na stěžovatele, ale mohla mít také vážný odrazující účinek na jiné osoby a odrazovat je od výkonu svobody projevu. Skutečnost, že se jednalo o trest podmíněně odložený, tento závěr nemění (viz Cumpana a Mazare proti Rumunsku [velký senát], č. 33348/96, § 116, EÚLP 2004 XI).
15. S ohledem na výše uvedené skutečnosti Soud dospěl k závěru, že ačkoli zásah vnitrostátních orgánů do práva stěžovatele na svobodu projevu může být odůvodněn obavami z obnovení rovnováhy mezi různými dotčenými zájmy, které jsou předmětem sporu, uložená trestní sankce vnitrostátními soudy byla zjevně nepřiměřená svým charakterem a závažností vůči legitimnímu cíli sledovanému vnitrostátními orgány. Vnitrostátní soudy tak překročily rámeček toho, co lze považovat za „nezbytné“ omezení svobody projevu stěžovatele.
16. V důsledku toho došlo k porušení čl. 10 Úmluvy.

VÝROK

Z těchto důvodů Soud jednomyslně

1. Rozhoduje o spojení stížností;
2. Prohlašuje stížnost za přijatelnou;
3. Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 10 Úmluvy

(Zpracovali JUDr. Antonín Draštík a JUDr. Adrian Matúš)